

Hanna Witzak

Skutki wyłączenia od dziedziczenia

Pojęcie „wyłączenie od dziedziczenia” jest używane w kodeksie cywilnym w sytuacjach, w których zaistnienie określonych zdarzeń prawnych powoduje, że potencjalny spadkobierca nie dochodzi do dziedziczenia po ściśle określonym spadkodawcy. Zdarzeniami prawnymi skutkującymi wyłączeniem od dziedziczenia są kolejno: orzeczenie sądu uznające spadkobiercę za niegodnego dziedziczenia (art. 928 § 2 k.c.), orzeczenie sądu wyłączające małżonka spadkodawcy od dziedziczenia (art. 940 k.c.), oświadczenie spadkobiercy o odrzuceniu spadku (art. 1020 k.c.) oraz umowa spadkobiercy ustawowego ze spadkodawcą o zrzeczenie się dziedziczenia (art. 1049 § 2 k.c.)¹. Rozważenia wymaga, wobec braku w tym zakresie regulacji ustawowej, czy wyłączenie od dziedziczenia jest również skutkiem testamentu negatywnego².

¹ Ze względu na to, że niektóre przypadki wyłączenia od dziedziczenia odnoszą się jedynie do ustawowego tytułu powołania do spadku, skutek w postaci niedościa spadkobiercy do dziedziczenia może mieć różny „zasięg”: spadkobierca w ogóle nie będzie dziedziczył po określonym spadkodawcy albo wyłączenie dotyczyć będzie jednego, z reguły ustawowego, tytułu powołania do dziedziczenia. O tym, jak szeroki jest zakres zastosowania konkretnej instytucji, tj., czy dotyczy obydwu, czy tylko jednego tytułu powołania do dziedziczenia, rozstrzyga ustawa. Szerzej na ten temat w dalszej części opracowania.

² Por. art. 31 dekretu z dnia października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328 ze zm.); dalej jako pr. spadk.

Dopuszczalność sporządzenia takiego testamentu tak w doktrynie³, jak w orzecznictwie⁴, nie budzi wątpliwości.

Z punktu widzenia przesłanek nabycia spadku, zdarzenia cywilnoprawne skutkujące wyłączeniem od dziedziczenia należą do przesłanek negatywnych⁵. Możliwość uzyskania korzyści na podstawie przepisów prawa spadkowego uwarunkowana jest bowiem istnieniem po stronie potencjalnego spadkobiercy zdolności do dziedziczenia oraz tytułu powołania do spadku (przesłanki pozytywne), a jednocześnie brakiem po stronie uprawnionego przesłanek negatywnych, wyłączających skuteczność takiego powołania⁶. Instytucja wyłączenia od dziedziczenia odnosi się zatem do spadkobierców, którzy żyją (istnieją) na dzień otwarcia spadku i legitymują się ważnym tytułem powołania do dziedziczenia.

Różnorodność wskazanych wyżej zdarzeń cywilnoprawnych, z którymi ustawa wiąże skutek w postaci niedojścia spadkobiercy do dziedziczenia, wyraża się nie tylko w rodzaju zdarzenia (orzeczenie sądowe, jednostronne oświadczenie woli, umowa), chwili jego wystąpienia (przed lub po otwarciu spadku), wpływie na jego zaistnienie woli spadkodawcy lub/i spadkobiercy czy uprawnionych osób trzecich⁷, ale także w skutkach, jakie wywołują.

Bezpośredni skutek wyłączenia od dziedziczenia polega na tym, że legitymujący się ważnym tytułem powołania do spadku, zdolny do dziedziczenia spadkobierca nie dziedziczy po spadkodawcy, od którego ten

³ Zob. w szczególności: S. Wójcik, [w:] *System prawa cywilnego*, t. IV, *Prawo spadkowe*, red. J.St. Piątoński, Wrocław 1986, s. 188-189; E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 154 oraz E. Niezbecka, *Skutki prawne testamentu negatywnego i wydziedziczenia*, Rejent 1992, nr 7-8, s. 18-21.

⁴ Zob. w szczególności uchwałę SN z dnia 10 kwietnia 1975 r., III CZP 14/75 (OSNC 1976, nr 2, poz. 28).

⁵ M. Paźdzan, *Zdolność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, SC 1974, t. XXIV, s. 78; tenże, *Niegodność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, NP 1974, nr 2, s. 143. Tak też J.St. Piątoński, *System...*, s. 94.

⁶ J.St. Piątoński, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2003, s. 55.

⁷ Tj. osób legitymowanych czynnie w postępowaniach o uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia (art. 929 zd. 1 k.c.) i wyłączenie małżonka od dziedziczenia (art. 940 § 2 zd. 2 k.c.).

tytuł wywodzi⁸. Wydaje się, że jest to jedyna wspólna cecha wszystkich zdarzeń wyłączających skuteczność powołania do dziedziczenia i tylko ze względu na nią wskazane wyżej instytucje można określić jedną wspólną nazwą „wyłączenie od dziedziczenia”. Dalsze skutki wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia, tj. skutki w zakresie nabycia spadku lub udziału w spadku, który przypadłby wyłączoneму, przez inne podmioty, zależą przede wszystkim od rodzaju zdarzenia cywilnoprawnego, będącego źródłem wyłączenia od dziedziczenia. Część z tych zdarzeń ma zastosowanie bez względu na tytuł powołania do dziedziczenia (niegodność dziedziczenia, odrzucenie spadku), pozostałe dotyczą jedynie tytułu ustawowego. Oczywiście jest, że zasady, w oparciu o które ustalany będzie krąg spadkobierców wstępujących w miejsce lub/i obok⁹ wyłączonego, będą inne przy dziedziczeniu testamentowym, inne przy ustawowym. Na

⁸ Patrz przypis 1. Przypadki, w których dana osoba nie może dziedziczyć tylko po pewnym, ściśle określonym spadkodawcy, chociaż została powołana do spadku, określane są w literaturze mianem „względnej niezdolności do dziedziczenia” (zob. J. St. Piątowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe...*, s. 58). Sporny w doktrynie jest katalog przyczyn takiej niezdolności (zob. M. Paźdzan, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 450-1088*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005, s. 908 i powołana tam literatura; por. np. E. Niezbecka, *Prawo spadkowe w zarysie*, Lublin 1998, s. 35-36 oraz J. St. Piątowski, B. Kordasiewicz, *Prawo spadkowe...*). Samo określenie „względna niezdolność do dziedziczenia” budzi uzasadnione kontrowersje, zwłaszcza ze względu na to, że zdolność do dziedziczenia stanowi wycinek zdolności prawnej, a ta nie może mieć charakteru względnego. Dlatego za zasługujące na szczególną uwagę należy uznać stwierdzenie, że „przypadki tzw. względnej niezdolności do dziedziczenia obejmują różnorodne sytuacje, kiedy ktoś nie może dziedziczyć po danej osobie, bądź w ogóle, bądź tylko z ustawy, albo nie może otrzymać żadnej korzyści z testamentu tej osoby z uwagi na okoliczności **inne niż brak zdolności do dziedziczenia** (podkreśl. H.W.)” – J. St. Piątowski, [w:] *System...*, s. 97-98. Stąd pojęcie „względna niezdolność do dziedziczenia” należy traktować jako pewien skrót myślowy i odnosić je do różnego rodzaju okoliczności, które – podobnie jak zdolność do dziedziczenia – mają istotne znaczenie z punktu widzenia możliwości otrzymywania korzyści na podstawie przepisów prawa spadkowego, ale które nie należą do zakresu przesłanek zdolności do dziedziczenia *sensu stricto* rozumianej jako wycinek czy przejaw ogólnej zdolności prawnej (J. St. Piątowski, [w:] *System...*, s. 98). Tak też M. Paźdzan, *Zdolność dziedziczenia...*, s. 78.

⁹ Dziedziczenie spadkobierców w miejsce i jednocześnie obok wyłączonego będzie miało miejsce w sytuacjach legitymowania się przez wyłączonego dwoma tytułami powołania do dziedziczenia, a wyłączenie w konkretnym przypadku dotyczyć będzie jednego tylko tytułu powołania do dziedziczenia (np. zrzeczenie się dziedziczenia). I tak, jeżeli spadkodawca rozrządzi w testamencie jedynie częścią – np. połową spadku (na rzecz

dalsze skutki wyłączenia od dziedziczenia może mieć wpływ zarówno wola spadkodawcy, który np. tak w odniesieniu do dziedziczenia ustawowego, jak i testamentowego, na wypadek gdyby którykolwiek ze spadkobierców nie mógł lub nie chciał dziedziczyć, może skorzystać z instytucji podstawienia (art. 963 k.c.), jak i wola spadkodawcy i samego wyłączonego, którzy np. w umowie o zrzeczenie się dziedziczenia mogą ograniczyć jej skutki tylko do osoby zrzekającego się (art. 1049 § 1 k.c.).

W pierwszej kolejności ocena skutków wyłączenia od dziedziczenia powinna być dokonana z uwzględnieniem tytułu/tytułów powołania do dziedziczenia.

W dziedziczeniu testamentowym zasadą jest, że udział przeznaczony dla spadkobiercy, który nie chce lub nie może dziedziczyć, przypada, w braku odmiennej woli spadkodawcy, pozostałym spadkobiercom testamentowym w stosunku do przypadających im udziałów (art. 965 k.c.). Zasada przyrostu ma zastosowanie, jeżeli spadkodawca powołał kilku spadkobierców (co najmniej dwóch) i przynajmniej jeden z nich może i chce dziedziczyć. W sytuacji, kiedy jedyny spadkobierca testamentowy, albo żaden z kilku, nie może lub nie chce dziedziczyć, a spadkodawca nie zastosował podstawienia, do dziedziczenia całości spadku dochodzą spadkobiercy ustawowi¹⁰. Analogicznie, jeżeli spadkodawca wyłączy przyrost i nie ustanowi spadkobiercy podstawionego, udział osoby po-

swojego syna i siostry), a co do pozostałej (także połowy) pozostawi dziedziczenie ustawowe (żyje żona spadkodawcy, syn i córka), zrzeczenie się dziedziczenia przez syna spadkodawcy spowoduje, że z ustawy spadek przypadnie żonie spadkodawcy, jego córce oraz zstępnym zrzekającego się, o ile pozostawił on zstępnym, a w umowie o zrzeczenie się dziedziczenia strony wyłączyły jej skutek wobec zstępnym zrzekającego się. Przyjmując, że syn spadkodawcy miał czworo dzieci, a skutek umowy został względem nich wyłączony, udziały w spadku będą wyglądać następująco: żona spadkodawcy – $1/3 \text{ z } 1/2 = 1/6$; córka – $1/3 \text{ z } 1/2 = 1/6$; każdy z wnuków – $1/4 (1/3 \text{ z } 1/2) = 1/24$; syn – $1/2 \text{ z } 1/2 = 1/4$ i siostra – $1/2 \text{ z } 1/2 = 1/4$.

¹⁰ Przyjmując, że spadkodawca rozrządził w testamencie całym majątkiem, skutki wyłączenia od dziedziczenia jedynego spadkobiercy testamentowego będą zróżnicowane w zależności od źródła wyłączenia. I tak np., jeżeli spadkobierca testamentowy jest dzieckiem spadkodawcy i wyłączenie od dziedziczenia jest skutkiem orzeczenia sądu o niegodności, to spadkobierca taki nie dziedziczy nie tylko z testamentu, ale także z ustawy. W konsekwencji spadek przypadnie spadkobiercom ustawowym na zasadach określonych w przepisach art. 931 i nast. k.c., tj. w przypadku dziedziczenia w grupie I, z pominięciem niegodnego; gdyby niegodny pozostawił zstępnym, w jego miejsce, w dziedziczeniu usta-

wołanej w testamencie, która nie może lub nie chce dziedziczyć, przypadnie spadkobiercom ustawowym. Jeżeli spadkodawca w ogóle nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą¹¹, następuje dziedziczenie ustawowe co do całości spadku (art. 926 § 2 k.c.).

W przypadku dziedziczenia z ustawy ustalenie kręgu spadkobierców z pominięciem wyłączonego nastąpi w oparciu o zasady określone w art. 931 i nast. k.c. Oznacza to, że:

– w przypadku wyłączenia od dziedziczenia dziecka spadkodawcy, do dziedziczenia dojdą pozostałe jego dzieci i współmałżonek; w zależności od konkretnego stanu faktycznego wielkość udziałów w spadku poszczególnych spadkobierców może, ale nie musi ulec zmianie; wielkość udziałów nie ulegnie zmianie, o ile wyłączony pozostawił zstępnych, którzy mogą i chcą dziedziczyć (otrzymają oni udział ich wstępnego w częściach równych – art. 931 § 2 k.c.); w sytuacji braku zstępnych wyłączonego udziały w spadku dla mniejszej (tj. z pominięciem wyłączonego) liczby spadkobierców grupy I zostaną obliczone zgodnie z art. 931 § 1 k.c.; jeżeli spadkodawca miał tylko jedno dziecko i brak jest dalszych zstępnych spadkodawcy, do dziedziczenia dojdą spadkobiercy grupy II;

– w przypadku wyłączenia małżonka spadkodawcy od dziedziczenia krąg spadkobierców zawsze ulegnie zmianie, bez względu na to, czy małżonek dziedziczy w grupie I czy II; wyłączenie małżonka dziedziczącego w I grupie spowoduje, że spadek otrzymają w częściach równych dzieci spadkodawcy; w II grupie cały spadek przypadnie pozostałym spadkobiercom na zasadach określonych w art. 933 § 1 i 2 k.c.;

wowym wejść jego dzieci. Jeśli niegodny był jedynym zstępnym spadkodawcy i sam nie pozostawił zstępnych, nastąpi dziedziczenie w grupie II. Jeżeli natomiast jedyny spadkobierca testamentowy odrzucił spadek (wciąż zakładając, że testator rozrządził całością spadku), a należy jednocześnie do spadkobierców ustawowych tej grupy, która dochodzi do dziedziczenia, nic nie stoi na przeszkodzie, aby nabył spadek z ustawy (tzn. odrzucenie spadku skutkuje tylko w odniesieniu do testamentowego tytułu powołania do dziedziczenia; zob. art. 1022 k.c.).

¹¹ Testament, w którym powołany spadkobierca umrze przed otwarciem spadku lub jest wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku, jest określany jako testament bezskuteczny. Zob. na ten temat w szczególności E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2006, s. 80 oraz *Testament...*, s. 204.

– podobnie w przypadku wyłączenia od dziedziczenia rodzica spadkodawcy, krąg spadkobierców ulegnie zmianie, a ustalenie udziałów spadkobierców ustawowych nastąpi na podstawie art. 933 § 2 k.c.;

– w przypadku wyłączenia od dziedziczenia któregośkolwiek z rodzeństwa spadkodawcy zmiana wielkości udziałów nastąpi tylko wtedy, gdy brat/siostra nie pozostawił zstępnych (zob. art. 934 k.c.).

Jak wyżej zaznaczono, określenie dalszych (niż niedojście spadkobiercy do dziedziczenia) skutków wyłączenia, tj. definitywne określenie kręgu spadkobierców, może być niekiedy skomplikowane. Należy raz jeszcze przypomnieć, że ze względu na zróżnicowany zakres zastosowania przepisów normujących wyłączenie od dziedziczenia, bezpośredni skutek w postaci niedojścia spadkobiercy do dziedziczenia może dotyczyć obydwu tytułów powołania do dziedziczenia (niegodność dziedziczenia; niekiedy także odrzucenie spadku) bądź eliminować możliwość dziedziczenia na podstawie tylko jednego z nich (wyłączenie małżonka od dziedziczenia na podstawie art. 940 k.c.; zrzeczenie się dziedziczenia¹²). Natomiast ze względu na to, że wyłączony może legitymować się dwoma tytułami

¹² Wskazane przykłady dotyczą wyłączenia od dziedziczenia z ustawy. Skutek taki następuje także w sytuacji wydziedziczenia w znaczeniu ścisłym (art. 1008 k.c.), tj. pozbawienia uprawnionego prawa do zachowku z woli samego spadkodawcy (zob. w szczególności E. Skowrońska-Bocian, *Testament...*, s. 152 i nast.; J. Kosik, [w:] *System...*, s. 544 oraz E. Niezbecka, *Skutki prawne testamentu negatywnego...*, s. 21-22). Odebranie prawa do zachowku bez wyłączenia od dziedziczenia z ustawy „byłoby prawnym i gospodarczym nonsensem” (tak J. Gwiadomorski, *Glosa do uchwały SN z dnia 14 czerwca 1971 r. (III CZP 24/71)*, NP 1972, nr 10, s. 1581). Wydziedziczenie *sensu stricto* jest określane jako „szczególna postać wyłączenia od dziedziczenia” (tak SN w uzasadnieniu uchwały z dnia 10 kwietnia 1975 r., III CZP 14/75, o której mowa w przypisie 4). Skutek w postaci wyłączenia od dziedziczenia z ustawy jest niezależny od skuteczności dokonania wydziedziczenia *sensu stricto*, tj. wskazania w testamencie przyczyny mieszczącej się w katalogu z art. 1008 k.c. Rozrządzenie, w którym spadkodawca nie wskaże przyczyny wydziedziczenia bądź też podana przyczyna nie zostanie objęta dyspozycją art. 1008 k.c., stanowić będzie testament negatywny. Analogicznie skutek ten (wyłączenia od dziedziczenia z ustawy) jest niezależny od przebaczenia, które eliminuje skutek w postaci pozbawienia prawa do zachowku, nie uchyla jednak skutków testamentu negatywnego tak długo, jak długo nie zostanie skutecznie odwołany (zob. E. Niezbecka, *Skutki prawne testamentu negatywnego...*, s. 23-24). Problematyka testamentu negatywnego w kontekście instytucji „wyłączenia od dziedziczenia” zostanie omówiona w końcowej części opracowania.

powołania do dziedziczenia (art. 926 § 2 i 3 k.c.), nowi spadkobiercy mogą dziedziczyć w miejsce lub/i obok wyłączonego¹³.

Zgodnie z przepisami kodeksu cywilnego spadkobierca uznany za niegodnego dziedziczenia (art. 928 § 2 k.c.), taki, który odrzucił spadek (art. 1020 k.c.) lub zawarł ze spadkodawcą umowę o zrzeczenie się dziedziczenia (art. 1049 § 2 k.c.), zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku¹⁴. W przypadku zrzeczenia się dziedziczenia skutek ten rozciąga się także na zstępnych zrzekającego się¹⁵, chyba że umówiono się inaczej (art. 1049 § 1 k.c.). Określenia takiego („jakby nie dożył otwarcia spadku”) brak natomiast w treści art. 940 k.c., zgodnie z którym „małżonek **jest wyłączony od dziedziczenia** (pokreśl. H.W.), jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione”. Rozważenia w tym zakresie wymagają dwie kwestie. Po pierwsze, czy określenie „tak jakby nie dożył otwarcia spadku” należy traktować jako wskazówkę do ustalenia zakresu podmiotowego omawianych instytucji, tzn. czy dotyczą wszystkich spadkobierców, czy tylko będących osobami fizycznymi. Po drugie, czy w związku z dosłownym brzmieniem przepisu art. 940 § 1 k.c., także małżonek spadkodawcy, w przypadku wydania na podstawie tego przepisu orzeczenia przez sąd, zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku¹⁶.

Wydaje się, że określenie „nie dożył” nie ma wpływu na ustalenie podmiotowego zakresu zastosowania instytucji skutkujących wyłączeniem spadkobiercy od dziedziczenia. Należy przyjąć, że instytucja wyłączenia od dziedziczenia obejmuje zarówno spadkobierców będących osobami fizycznymi, jak i prawnymi, a także jednostkami organizacyjnymi

¹³ Skutki te będą omawiane przy każdej z instytucji wyłączenia od dziedziczenia.

¹⁴ Por. postanowienie SN z dnia 20 kwietnia 1972 r., III CRN 19/72 (OSNC 1972, nr 11, poz. 205).

¹⁵ O ile zgodnie z zasadami dziedziczenia ustawowego mogliby dziedziczyć w miejsce zrzekającego się. Przepis art. 1049 § 1 k.c. znajdzie więc zastosowanie, gdy zrzekającym się dziedziczenia jest zstępny spadkodawcy lub jego rodzeństwo. Zob. np. J. Gwiżdż, *Przewodnik*, A. Mącznyński, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1990, s. 81 oraz M. Paździan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia w polskim prawie spadkowym*, Rejent 1997, nr 4, s. 194.

¹⁶ Kwestia ta zostanie omówiona w części dotyczącej wyłączenia małżonka od dziedziczenia.

nieposiadającymi osobowości prawnej, ale wyposażonymi przez ustawę w zdolność prawną, oczywiście z uwzględnieniem specyfiki każdego z rodzajów zdarzeń prawnych skutkujących wyłączeniem. I tak, nie budzi wątpliwości, że oświadczenie o odrzuceniu spadku może złożyć każdy ze spadkobierców, o ile zachodzą po jego stronie pozytywne przesłanki dziedziczenia. Odnośnie do niegodności dziedziczenia trafny wydaje się pogląd sformułowany w literaturze, że przepis art. 928 k.c. obejmuje także, jako kandydatów na spadkobierców testamentowych, osoby prawne¹⁷. Natomiast ze względu na ograniczenia związane z koniecznością legitymowania się ustawowym tytułem powołania do spadku, do osób prawnych nie znajdzie zastosowania instytucja zrzeczenia się dziedziczenia. Stroną takiej umowy może być jedynie spadkobierca ustawowy, jednak z wyłączeniem gminy ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy i Skarbu Państwa¹⁸. Ze względu na jasno określone kryteria dziedziczenia ustawowego gminy ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy (brak małżonka i krewnych spadkodawcy powołanych do dziedziczenia z ustawy) lub Skarbu Państwa (brak małżonka i krewnych spadkodawcy powołanych do dziedziczenia z ustawy, a dodatkowo niemożność ustalenia ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Polsce lub ustalenie, że miejsce to znajdowało się za granicą)¹⁹, za trafny należy uznać pogląd, zgodnie z którym testament negatywny, wyłączający od dziedziczenia ustawowego gminę ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, nie doprowadzi do zastąpienia dziedziczenia gminy dziedziczeniem Skarbu Państwa, lecz będzie nieważny²⁰. Z przyczyn oczywistych, do osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej nie znajdzie zastosowania przepis art. 940 k.c.

Rozważenia również wymaga, czy instytucja wyłączenia od dziedziczenia może mieć zastosowanie do innych, poza spadkobiercami, podmiotów uzyskujących korzyść ze spadku, w szczególności zapisobier-

¹⁷ M. P a z d a n, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 911.

¹⁸ Podobnie należące do kręgu spadkobierców ustawowych gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy i Skarb Państwa nie mogą być wyłączone od dziedziczenia w testamencie negatywnym. Szerzej na ten temat M. P a z d a n, *Dziedziczenie gminy i Skarbu Państwa – po nowelizacji kodeksu cywilnego w 2003 r.*, Rejent 2003, nr 2, s. 16. Por. E. Skowrońska-Bocian, *Testament...*, s. 155.

¹⁹ Por. art. 27 pr. spadk.

²⁰ M. P a z d a n, *Dziedziczenie gminy...*, s. 16.

ców. Należy od razu podkreślić, że co do zasady, nabycie korzyści w postaci zapisu jest niezależne od uzyskania przez uprawnionego statusu spadkobiercy; przy zapisie nie następuje sukcesja uniwersalna. Tylko wyjątkowo nabycie tzw. ustawowego zapisu naddziałowego uwarunkowane jest legitymowaniem się przez współmałżonka spadkodawcy ustawowym tytułem powołania do dziedziczenia (art. 939 § 1 *in principio* k.c.).

Ze względu na brzmienie przepisu art. 972 k.c., nie budzi wątpliwości, że w odniesieniu do zapisobiercy znajdują zastosowanie przepisy o niegodności dziedziczenia, a orzeczenie sądu wydane na podstawie art. 928 k.c. pozbawia uprawnionego roszczenia o wykonanie zapisu ze skutkiem *ex tunc*²¹. Zapis ustanowiony na rzecz niegodnego staje się bezskuteczny²². Analogiczny skutek prawny nastąpi, jeśli zapisobierca odrzuci zapis (art. 973 k.c.)²³. Nie budzi również wątpliwości, że do zapisobiercy nie znajdują zastosowania przepisy o zrzeczeniu się dziedziczenia. Stroną takiej umowy może być jedynie spadkobierca ustawowy (art. 1048 k.c.), a jej zawarcie

²¹ W literaturze podkreśla się, że niegodność może obecnie dotyczyć „wszystkich osób, które osiągają jakiekolwiek korzyści majątkowe **ze śmierci spadkodawcy** (podkreśl. H. W.)” – tak J. Z r a ł e k, *Niegodność dziedziczenia – uwagi de lege ferenda*, Rejent 2006, nr 2, s. 208. Jako potencjalnych niegodnych wymienia się: spadkobierców bez względu na tytuł powołania do dziedziczenia, zapisobierców oraz uprawnionych do zachowku (j.w.). Uprawniony do zachowku nie musi być formalnie powołany do spadku (np. w postaci stwierdzenia nabycia spadku), aby sąd mógł uznać go za niegodnego. Wystarczy, że wchodzi w skład spadkobierców ustawowych, którzy mogą domagać się zachowku – tak SN w wyroku z dnia 30 stycznia 1998 r., I CKN 448/979 (niepubl.). W związku z zaprezentowanym wyżej stanowiskiem wątpliwości może budzić kwestia stosowania przepisów o niegodności dziedziczenia do innych podmiotów uzyskujących korzyść ze śmierci spadkodawcy, np. na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci. Korzyści te uprawnieni uzyskują nie ze spadku (art. 922 § 2 k.c.), ale właśnie ze śmierci spadkodawcy. Zob. J. St. P i a t o w s k i, *Z problematyki umów na rzecz osoby trzeciej na wypadek śmierci (art. 37 Prawa bankowego)*, [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*, Warszawa 1985, s. 45. Zob. też E. N i e z b e c k a, *Małżonkowie jako podmioty praw spadkowych*, NP 1989, nr 10-12, s. 77-78.

²² J. St. P i a t o w s k i, [w:] *System...*, s. 112.

²³ W sytuacji odrzucenia zapisu przez pierwotnego zapisobiercę (albo uznania zapisobiercy za niegodnego), do świadczenia będącego przedmiotem zapisu, o ile jest podzielne, a zapis został uczyniony na rzecz kilku zapisobierców, znajdzie zastosowanie zasada przyrostu (art. 965 w zw. z art. 972 k.c.), chyba że został wskazany zapisobierca podstawiony (art. 963 w zw. z art. 972 k.c.). Szerzej problematykę odrzucenia zapisu omawia L. S t e c k i, *Przyjęcie lub odrzucenie zapisu*, Palestra 1989, nr 3, s. 15-16.

nie stoi na przeszkodzie otrzymaniu zapisu przez zrzekającego się²⁴. Analogicznie wyłączenie od dziedziczenia orzeczeniem sądu wydanym na podstawie art. 940 k.c., eliminować będzie możliwość uzyskania korzyści ze spadku jedynie w przypadku dziedziczenia ustawowego. Małżonek spadkodawcy wyłączony na podstawie art. 940 k.c. nie tylko nie będzie mógł nabyć udziału w spadku w dziedziczeniu ustawowym, ale także nie otrzyma ustawowego zapisu naddziałowego, który przysługuje jedynie małżonkowi dziedziczącemu z ustawy²⁵.

Wyłączenie od dziedziczenia we wszystkich wskazanych w kodeksie cywilnym przypadkach skutkuje również pozbawieniem prawa do zachowku, skoro prawo takie przysługuje, o ile w konkretnym przypadku, w braku testamentu, uprawnieni (do zachowku) byliby powołani do spadku z ustawy (art. 991 § 1 k.c.).

Wydaje się, że spośród przepisów normujących wyłączenie od dziedziczenia, najszerszy zakres zastosowania mają art. 928-930 k.c., regulujące niegodność dziedziczenia²⁶. Uznanie za niegodnego skutkuje bowiem wyłączeniem spadkobiercy od dziedziczenia po określonym spadkodawcy bez względu na tytuł powołania do spadku²⁷. Niegodność skutkuje jedynie wobec podmiotu, po stronie którego spełniły się przesłanki określone w art. 928 § 1 k.c. – spadkobierca niegodny nie dziedziczy po spadkodawcy; skutkiem tym nie są natomiast objęci jego zstępni²⁸.

Jak wyżej zaznaczono, definitywne określenie kręgu spadkobierców, w związku z niemożnością dziedziczenia przez niegodnego, uzależnione jest od tytułu jego powołania do dziedziczenia. W przypadku dziedziczenia ustawowego krąg spadkobierców (w ramach tej samej grupy) ustala się

²⁴ Skutek w postaci wyłączenia od dziedziczenia odnosi się bowiem jedynie do ustawowego tytułu powołania do dziedziczenia. Zob. np. E. R o t t - P i e t r z y k, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, Rejent 2006, nr 3, s. 109.

²⁵ Ograniczenie to nie dotyczy oczywiście zapisu testamentowego.

²⁶ Szerszy skutek, w sensie podmiotowym, może dotyczyć jedynie zrzeczenia się dziedziczenia i obejmować także zstępnych zrzekającego się (art. 1049 § 2 k.c.).

²⁷ Wg E. S k o w r o Ń s k i e j - B o c i a n, uznanie za niegodnego powoduje utratę zdolności dziedziczenia (*Testament...*, s. 204).

²⁸ Zatem w przypadku dziedziczenia ustawowego udział niegodnego przypadnie jego zstępnym (o ile niegodnym okaże się dziecko lub dalszy zstępny spadkodawcy bądź którekolwiek z jego rodzeństwa); oznacza to „pewne złagodzenie skutków orzeczenia o niegodności” (tak A. S z p u n a r, *Z problematyki niegodności dziedziczenia*, NP 1981, nr 2, s. 22).

z pominięciem osoby niegodnej, a zatem pozostali spadkobiercy z reguły otrzymają większe (niż pierwotnie przypadające) udziały w spadku. Instytucja niegodności nie zawsze jednak będzie mieć wpływ na zmianę wielkości udziałów w dziedziczeniu ustawowym. Jeżeli niegodnym okazało się dziecko spadkodawcy lub brat/siostra, które pozostawiło zstępnych, udział, który przypadałby niegodnemu przypadnie jego dzieciom (art. 931 § 2 k.c.) lub zstępnym rodzeństwa (art. 934 k.c.) w częściach równych. Natomiast w przypadku powołania niegodnego do dziedziczenia w testamencie, zastosowanie znajdzie instytucja przyrostu. Zgodnie z art. 965 k.c., w sytuacji, gdy spadkobierca testamentowy nie może dziedziczyć (co ma miejsce w szczególności w przypadku niegodności dziedziczenia), przeznaczony dla niego udział przypada, co do zasady, pozostałym spadkobiercom testamentowym w stosunku do przypadających im udziałów²⁹. Przyrost może wyłączyć sam testator, dając temu wyraz w treści dokonanych rozrządzeń. W konsekwencji udział spadkowy niegodnego może przypaść innemu (innym), ściśle określone podmiotowi jako spadkobiercy podstawionemu albo spadkobiercom ustawowym³⁰.

Terminy do wytoczenia powództwa o niegodność dziedziczenia (art. 929 zd. 2 k.c.) mają charakter terminów zawitych prawa materialnego³¹,

²⁹ Np. spadkodawca powołał w testamencie do dziedziczenia swojego syna (który ma żonę i troje dzieci) i brata. Jeżeli syn spadkodawcy zostanie uznany orzeczeniem sądu za niegodnego dziedziczenia, a testator nie wyłączy przyrostu, cały spadek przypadnie jego bratu (dla zastosowania przyrostu wystarczy, by pozostał chociaż jeden spośród spadkobierców testamentowych).

³⁰ Niekiedy może dojść do bardziej złożonej sytuacji, np. gdy spadkobierca wyłączy przyrost, nie stosuje podstawienia, a wśród powołanych do dziedziczenia spadkobierców testamentowych znajdzie się jeden lub kilku spadkobierców ustawowych, np. pozostający na dzień otwarcia spadku w związku małżeńskim spadkodawca sporządził testament, w którym do dziedziczenia powołał swojego syna, pasierba i brata w częściach równych (tj. każdy miałby otrzymać po 1/3 części spadku). Testator wyraźnie zaznaczył, że żaden z powołanych do dziedziczenia w testamencie spadkobierców nie może dostać więcej niż to wynika z jego treści. Syn spadkodawcy wyrokiem sądu został uznany za niegodnego dziedziczenia. W takiej sytuacji jego udział (1/3 część spadku) przypadnie spadkobiercom ustawowym testatora. Testator nie miał więcej dzieci. Żyją żona, siostra, brat i rodzice spadkodawcy. Ze względu na treść testamentu, brat nie zostanie uwzględniony przy dziedziczeniu ustawowym. Udziały spadkobierców ustawowych (II grupa dziedziczenia) będą kształtować się następująco: żona – 1/2 z 1/3, tj. 1/6; mama – 1/4 z 1/6, tj. 1/24; ojciec – także 1/24; siostra $1/3 - [1/6 + (2 \times 1/24)] = 2/24$ (1/12).

³¹ Uzasadnienie wyroku SN z dnia 19 maja 2004 r., I CK 671/03 (niepubl.).

po upływie których uprawnienie osoby mającej interes w wyłączeniu spadkobiercy od dziedziczenia wygasa³². Ze względu na to, że nie można wykluczyć sytuacji, w której stwierdzenie nabycia spadku nastąpi przed upływem terminów do wystąpienia z żądaniem o uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia³³, konieczne jest ustalenie dalszych skutków prawnych w przypadku objęcia spadku i ewentualnego rozporządzenia prawem/prawami wchodzącymi w skład spadku. Jeżeli spadkobierca przed uznaniem go za niegodnego objął spadek, to po uprawomocnieniu się wyroku ma obowiązek wydać spadek rzeczywistemu spadkobiercy (spadkobiercom) i dokonać stosownych rozliczeń (art. 1029 k.c.). Trafnie wskazuje się w literaturze, że do rozliczeń tych będą miały zastosowanie przepisy art. 225 i 226 § 2 k.c. ze względu na to, że spadkobiercę, który powinien liczyć się z możliwością uznania za niegodnego, należy traktować jak posiadacza w złej wierze³⁴. Gdyby rzekomy spadkobierca (uznany za niegodnego) rozporządził prawem wchodzącym w skład spadku, to skuteczność tego rozporządzenia należy oceniać na podstawie art. 1028 k.c.; decydująca w tym zakresie jest zatem dobra wiara po stronie nabywcy prawa. Nie oznacza to jednak, że niegodny dziedziczenia nie będzie ponosił odpowiedzialności wobec rzeczywistego spadkobiercy³⁵.

Instytucją bardzo zbliżoną w skutkach prawnych do niegodności dziedziczenia jest odrzucenie spadku³⁶. Odrzucenie spadku skutkuje jedynie

³² Pomijam całkowicie kwestię dopuszczalności stosowania do tych terminów przepisów o przedawnieniu roszczeń majątkowych. Zob. na ten temat w szczególności: uzasadnienie wyroku SN z dnia 30 stycznia 1998 r., I CKN 448/97 (niepubl.); por. uzasadnienie uchwały SN z dnia 10 marca 1993r., III CZP 8/93 (OSNC 1993, nr 9, poz. 153). Zob. także J. Z r a ł e k, *Niegodność dziedziczenia – uwagi de lege ferenda*, Rejent 2006, nr 2, s. 210 i 212 oraz cytowana tam literatura.

³³ Co może mieć miejsce w szczególności w sytuacji, kiedy jedna z osób mających interes w orzeczeniu przez sąd niegodności dziedziczenia w stosunku do jednego ze spadkobierców, na rzecz których nastąpiło stwierdzenie nabycia spadku, o przyczynie niegodności dowie się już po uprawomocnieniu się postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku.

³⁴ J. P i e t r z y k o w s k i, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*. Księga czwarta. *Spadki*, t. III, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1972, s. 1840.

³⁵ Tamże; tak też M. P a z d a n, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 914 oraz J. K r e m i s, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2006, s. 1432.

³⁶ W artykule pomijam zagadnienie odrzucenia spadku w przypadku transmisji. Na ten temat zob. w szczególności B. K o r d a s i e w i c z, *Przyjęcie i odrzucenie spadku*, SPP 2006, z. 2, s. 63-67 oraz P. K s i e ż a k, *Transmissio hereditatis w prawie polskim*, Rejent 2006, nr 9, s. 85 i nast. oraz powołana przez Autorów literatura.

wobec podmiotu składającego takie oświadczenie i dotyczyć może zarówno spadku przypadającego z mocy ustawy, jak i z testamentu³⁷.

Konsekwencją ujęcia dziedziczenia jako sukcesji uniwersalnej jest zasada niepodzielności przyjęcia lub odrzucenia spadku³⁸, zgodnie z którą spadkobierca powinien przyjąć albo odrzucić spadek (udział w spadku) w całości³⁹. Wyjątki od tej zasady, wbrew brzmieniu przepisu art. 1014 § 3 k.c., wynikają nie tylko z § 1 i 2 powołanego unormowania, ale także z przepisu art. 1022 k.c.

Przepis art. 1014 k.c. dotyczy sytuacji, w których spadkobierca nabywa jedną część spadku na podstawie bezpośredniego powołania, a inną jako spadkobierca podstawiony lub na zasadzie przyrostu. W przypadku podstawienia, spadkobierca powołany jednocześnie do dziedziczenia (z ustawy lub z testamentu) może dowolną część spadku przyjąć, a dowolną odrzucić. Ustawa nie przewiduje tutaj żadnych ograniczeń co do treści oświadczenia spadkobiercy o przyjęciu/odrzuceniu udziałów w spadku, przypadających mu na różnej podstawie. Ograniczenie takie dotyczy natomiast przyrostu. Ze względu na to, że przyrost skutkuje jedynie wobec spadkobiercy testamentowego, niedopuszczalne jest odrzucenie części spadku przypadającej jako spadkobiercy powołanemu w testamencie, a przyjęcie części należnej tytułem przyrostu. Bez względu na treść oświadczenia spadkobiercy, odrzucenie części spadku przypadającej z testamentu jest jednocześnie odrzuceniem części spadku przypadającej z przyrostu⁴⁰.

Wątpliwości co do dopuszczalności częściowego przyjęcia i odrzucenia spadku dotyczyć mogą natomiast sytuacji, kiedy spadkobierca został powołany do spadku zarówno z testamentu, jak i z ustawy. Wprawdzie przepis art. 1022 k.c. wyraźnie stanowi, że spadkobierca taki może odrzucić

³⁷ Wg E. Niezbeckej, odrzucenie spadku powoduje utratę zdolności do dziedziczenia (*Zrzeczenie się dziedziczenia i odrzucenie spadku a zdolność do dziedziczenia osób fizycznych*, Annales UMCS 1992, vol. XXXIX, s. 164). Por. J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1535 oraz E. Skowrońska-Bocian, *Testament...*, s. 204.

³⁸ B. Kordasiewicz, *Przyjęcie...*, s. 44.

³⁹ Jeśli spadkobierca odrzuca spadek w całości, skutki prawne w zakresie dziedziczenia kształtują się analogicznie jak w przypadku uznania spadkobiercy za niegodnego. Odnośnie do odrzucenia spadku przez spadkobiercę ustawowego zob. postanowienie SN z dnia 26 maja 1997 r., I CKU 8/97, Prokuratura i Prawo 1997, nr 11, s. 137.

⁴⁰ Zob. np. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga czwarta. *Spadki*, Warszawa 2007, s. 190.

spadek jako spadkobierca testamentowy, a przyjąć spadek jako spadkobierca ustawowy, jednak z przepisu nie wynika, czy chodzi o tę samą, czy też różne części spadku. Ze względu na to, że tylko wtedy, gdy chodzi o tę samą część spadku, spadkobierca legitymujący się dwoma tytułami powołania do dziedziczenia tak długo nie może dojść do dziedziczenia z ustawy, jak długo ma miejsce dziedziczenie testamentowe⁴¹, trafnie przyjmuje się w doktrynie, że przepis art. 1022 k.c. w ogóle nie reguluje sytuacji, w której spadkobierca jest powołany do dziedziczenia z testamentu i ustawy do różnych części spadku. Jakkolwiek brak w tym zakresie podstawy normatywnej, niekwestionowane jest w literaturze stanowisko, zgodnie z którym spadkobierca może złożyć dowolne oświadczenia odnośnie do przyjęcia lub odrzucenia poszczególnych części spadku, jeżeli tylko powołanie do każdej z nich wynika z innego tytułu prawnego. Na podstawie art. 1022 k.c. niedopuszczalne jest przyjęcie udziału przypadającego z testamentu, a odrzucenie udziału przypadającego z ustawy tylko wtedy, gdy chodzi o tę samą część spadku⁴².

Ze względu na to, że do upływu terminu do złożenia oświadczenia co do spadku, spadkiem może zarządzać potencjalny spadkobierca, konieczne jest określenie zasad, pozwalających na dokonanie rozliczeń pomiędzy tym spadkobiercą na wypadek odrzucenia przez niego spadku a rzeczywistymi spadkobiercami. Zgodnie z art. 1021 k.c. do stosunków pomiędzy spadkobiercą, który spadek odrzucił a tymi, którzy zamiast niego doszli do spadku, stosuje się odpowiednio przepisy o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia⁴³. Brak natomiast w kodeksie cywilnym regulacji skutków czynności prawnych rozporządzających prawami wchodzącymi w skład spadku, dokonanych przez spadkobiercę, który następnie odrzucił spadek, względem osób trzecich. Ochronę taką przewiduje wprawdzie przepis art. 1028 k.c., jednak, jak wyżej zaznaczono, dotyczy sytuacji, kiedy działające w dobrej wierze osoby trzecie dokonały czynności prawnej z legitymującym się stwierdzeniem nabycia spadku. Ze względu na to, że wydanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku jest uzależnione od złożenia oświadczenia o spadku przez wszystkich spadkobierców (art. 1026 k.c.) lub upływu terminu do jego złożenia

⁴¹ Czyli tak długo, jak długo nie odrzuci spadku z testamentu.

⁴² B. Kordasiewicz, *Przyjęcie...*, s. 44-45 i powołana tam literatura.

⁴³ Szczegółowo zagadnienie to omawia B. Kordasiewicz, *Przyjęcie...*, s. 51-52.

(art. 1015 k.c.), wykluczyć należy stosowanie przepisu art. 1028 k.c. do opisanej wyżej sytuacji. Przepis ten ma charakter wyjątkowy, nie może być więc interpretowany rozszerzająco. Tylko wyjątkowo osoby trzecie, na rzecz których doszło do rozporządzenia prawami wchodzącymi w skład spadku, mogłyby skorzystać z ochrony przewidzianej w art. 1028 k.c.; rozporządzenia dokonałby spadkobierca, który uzyskał stwierdzenie nabycia spadku, a następnie, powołując się na wadę oświadczenia woli, uchyliłby się od skutków swojego oświadczenia co do spadku, oświadczając jednocześnie, że spadek odrzuca (art. 1019 k.c.)⁴⁴.

Pozostałe zdarzenia skutkujące wyłączeniem od dziedziczenia, tj. wyłączenie małżonka od dziedziczenia na podstawie art. 940 k.c. oraz zrzeczenie się dziedziczenia dotyczą jedynie ustawowego tytułu powołania do dziedziczenia. Przepis art. 940 k.c. ma najbardziej ograniczony zakres zastosowania, ponieważ dotyczy tylko dziedziczącego z ustawy małżonka spadkodawcy⁴⁵.

Wyłączenie małżonka od dziedziczenia następuje na mocy orzeczenia sądowego (art. 940 § 2 zd. 1 k.c.) i jest możliwe tylko wówczas, gdy spadkodawca wystąpił⁴⁶ o orzeczenie rozvodu lub separacji z winy⁴⁷ tego małżonka, a żądanie to było uzasadnione⁴⁸. U podstaw unormowania rozstrzygającego w tym przypadku o wyłączeniu od dziedziczenia zawarte

⁴⁴ Odnośnie do możliwości korzystania przez osoby trzecie z ochrony przewidzianej w innych działach prawa cywilnego zob. B. K o r d a s i e w i c z, *Przyjęcie...*, s. 53-54.

⁴⁵ Przesłankę dziedziczenia ustawowego małżonka spadkodawcy stanowi pozostawanie ze spadkodawcą w związku małżeńskim na dzień otwarcia spadku. Przepis art. 940 k.c. stanowi wyjątek od tej zasady.

⁴⁶ Zob. J. P i e t r z y k o w s k i, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1854 oraz uchwała SN z dnia 19 sierpnia 1983 r., III CZP 38/83 (OSNC 1984, nr 2-3, poz. 27); por. J. S t . P i ą t o w s k i, [w:] *System...*, s. 131.

⁴⁷ Przepis art. 940 k.c. nie znajdzie zastosowania, jeżeli śmierć małżonka nastąpiła w postępowaniu o separację wszczętym na podstawie zgodnego wniosku obojga małżonków (zob. art. 61¹ § 1 k.r.o. oraz art. 567² § 2 k.p.c.). W takim przypadku sąd nie orzeka bowiem o winie w rozkładzie pożycia (art. 61³ § 2 zd. 2 k.r.o.). Zob. na ten temat np. E. M i c h n i e w i c z - B r o d a, *Majątkowe skutki separacji sądowej*, Rejent 2000, nr 6, s. 89-91.

⁴⁸ W literaturze prezentowane jest stanowisko, zgodnie z którym małżonek winny rozkładu pożycia powinien być „całkowicie wyeliminowany od wszelkich korzyści, jakie mógłby czerpać ze spadku pozostałego po zmarłym współmałżonku” – tak L. S t e c k i, *Wyłączenie małżonka od dziedziczenia ustawowego (art. 940 k.c.)*, RPEiS 1990, z. 1, s. 83.

jest założenie, że tylko z powodu śmierci małżonka-spadkodawcy nie doszło do orzeczenia rozwodu (separacji) z winy małżonka-spadkobiercy⁴⁹. Dlatego należy przyjąć, że przesłanką stosowania przepisu art. 940 k.c. jest śmierć jednego z małżonków w czasie trwania postępowania rozwodowego (o separację). Stosowanie przepisu art. 940 k.c. jest wyłączone, gdy rozwód (separacja) został prawomocnie orzeczony za życia spadkodawcy⁵⁰.

Wydaje się, że bez znaczenia dla stosowania przepisu art. 940 k.c. pozostaje, czy dziedziczenie ustawowe dotyczy całości, czy części spadku. Ustawodawca nie uzależnił bowiem stosowania omawianego przepisu od przedmiotu dziedziczenia, tj. od tego, aby spadkobiercy ustawowi dziedziczyli cały spadek⁵¹. Przepis art. 940 k.c. odnosi się zatem do sytuacji, kiedy spadkodawca nie sporządził testamentu albo żadna z osób powołanych do dziedziczenia nie chce lub nie może być spadkobiercą bądź spadkodawca rozrządził w testamencie jedynie częścią swego majątku⁵² albo jedna z osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą (art. 926 k.c.). Legitymacja czynna w postępowaniu o wyłączenie małżonka od dziedziczenia przysługuje zatem pozostałym spadkobiercom ustawowym dziedziczącym w zbiegu z małżonkiem (art. 940 § 2 zd. 2 k.c.)⁵³, bez względu na to, czy dziedziczą oni cały spadek, czy tylko jego część. Dziedziczenie z testamentu stanowi zatem przeszkodę do wyłączenia małżonka od dziedziczenia, o ile w testamencie testator rozrządził całością spadku.

⁴⁹ Postępowanie o wyłączenie małżonka od dziedziczenia jest niejako kontynuacją procesu rozwodowego, jednak w zakresie ograniczonym i ściśle wynikającym z przepisu art. 940 § 1 k.c.; w postępowaniu tym sąd samodzielnie ustala, czy żądanie rozwodu było uzasadnione (uzasadnienie uchwały SN z dnia 2 lipca 1985 r., III CZP 39/85, OSNC 1986, nr 5, poz. 68).

⁵⁰ B. W a l a s z e k, *Dziedziczenie ustawowe pozostałego przy życiu małżonka wedle polskiego prawa spadkowego*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, Kraków-Warszawa 1964, s. 415.

⁵¹ L. S t e c k i, *Wyłączenie małżonka...*, s. 82.

⁵² A do pozostałej zastrzeżonej obowiązywanie reguł dziedziczenia ustawowego albo całkowicie pominał kwestię „rozdziału” pozostałej części spadku.

⁵³ Ze względu na wymóg dziedziczenia w zbiegu z małżonkiem, legitymacja czynna w postępowaniu o wyłączenie małżonka od dziedziczenia nie przysługuje spadkobiercom ustawowym grupy III, tj. gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a także Skarbowi Państwa.

Zgłoszenie żądania wyłączenia małżonka od dziedziczenia zostało ograniczone terminem. Termin do wytoczenia powództwa wynosi sześć miesięcy od dnia, w którym uprawniony dowiedział się o otwarciu spadku, nie więcej jednak niż jeden rok od jego otwarcia (art. 940 § 2 k.c. *in fine*)⁵⁴. Upływ zakreślonych terminów skutkuje wygaśnięciem uprawnienia do żądania wyłączenia małżonka od dziedziczenia⁵⁵.

Małżonek wyłączony od dziedziczenia na podstawie art. 940 k.c. nie dziedziczy z ustawy⁵⁶ po współmałżonku. Jak wyżej zaznaczono, małżonek wyłączony od dziedziczenia z ustawy nie otrzyma również ustawowego zapisu naddziałowego⁵⁷, nie ma również prawa do zachowku. Odnośnie do skutków wyłączenia wyrażony został w literaturze pogląd, zgodnie z którym małżonek „**nie jest jednak traktowany tak, jakby nie dożył otwarcia spadku** (podkreśl. H.W.)”⁵⁸. Może dziedziczyć na podstawie testamentu lub/i otrzymać zapis. Skutki te nie są więc tak daleko idące jak np. w przypadku niegodności dziedziczenia⁵⁹.

W kwestii dziedziczenia testamentowego małżonka, jeżeli do rozwodu lub separacji nie doszło tylko z tego powodu, że spadkodawca zmarł w trakcie procesu, a następnie jego współmałżonek został wyłączony od dziedziczenia na podstawie art. 940 k.c., nie ma w literaturze zgodności

⁵⁴ Por. art. 26 § 2 pr. spadk.

⁵⁵ Pomijam sporną kwestię dopuszczalności stosowania do takich terminów przepisów o przedawnieniu roszczeń. Ze względu na konieczność szybkiego definitywnego ustalenia porządku dziedziczenia po spadkodawcy możliwość taką wyłącza zdecydowanie SN (zob. w szczególności wyrok z dnia 12 kwietnia 2002 r., I CKN 1345/99, niepubl.). W doktrynie zdania są podzielone. Możliwość stosowania w drodze analogii art. 121 k.c. dopuszcza m.in. M. Paźdzan, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 941. Odmienne stanowisko reprezentuje np. E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 69.

⁵⁶ Zob. art. 939 k.c. i uwagi dotyczące zapisu w dalszej części opracowania oraz art. 991 § 1 k.c. i uwagi dotyczące zachowku w dalszej części opracowania.

⁵⁷ Zapis taki nie przysługuje również wtedy, gdy wspólne pożycie małżonków ustało za życia spadkodawcy (art. 939 § 2 k.c.) i nie jest konieczne, aby którykolwiek z małżonków wystąpił o orzeczenie rozwodu z winy współmałżonka.

⁵⁸ J.St. Piątkowski, [w:] *System...*, s. 132; tak też A. Sylwestrak, *Skutki prawne separacji małżonków*, Warszawa 2007, s. 248. Por. L. Stecki, *Wyłączenie małżonka...*, s. 91 i E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 69.

⁵⁹ J.St. Piątkowski, *System...*, s. 132; por. L. Stecki, *Wyłączenie małżonka...*, s. 91 i E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 69 oraz J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1449. Zob. uwagi dotyczące zrzeczenia się dziedziczenia. Por. art. 1049 § 2 k.c.

poglądów. Zdecydowana większość przedstawicieli doktryny dopuszcza możliwość uzyskania przez takiego małżonka korzyści ze spadku na podstawie testamentu (tak w postaci powołania do dziedziczenia, jak i ustanowienia na jego rzecz zapisu) i to niezależnie od jego winy w rozkładzie pożycia⁶⁰. Zwykle małżonek dążący do rozwodu (ze wszystkimi konsekwencjami, także tymi w zakresie dziedziczenia) nie sporządzi testamentu na rzecz współmałżonka, a jeżeli taki został już sporządzony, to dokona zmiany jego treści lub całkowicie go odwoła⁶¹. W przeciwnym razie należy uznać, że wolą testatora było pozostawienie współmałżonkowi określonej w testamencie korzyści ze spadku.

Odrębnym zagadnieniem jest kwestia dopuszczalności/niedopuszczalności stosowania przepisu art. 940 k.c. w celu pozbawienia małżonka prawa do zachowku. Nietrudno wyobrazić sobie sytuację, w której spadkodawca wytoczył powództwo o rozwód (separację) z winy pozostałego przy życiu współmałżonka i sporządził (przed lub już w trakcie postępowania) testament „na korzyść” swoich najbliższych, oczywiście z pominięciem pozwanego w procesie o rozwód, a następnie w trakcie postępowania zmarł. W takim przypadku małżonek spadkodawcy będzie miał prawo do zachowku⁶², co z punktu widzenia zawinięcia przyczyn rozkładu pożycia małżonków (w szczególności wyłącznej winy pozwanego) budzi uzasadniony sprzeciw. We wskazanej sytuacji nie będzie jednak możliwe stosowanie przepisu art. 940 k.c. ze względu na brak osób legitymowanych do wystąpienia ze stosownym powództwem (skoro muszą być nimi pozostali, tj. dziedziczący w zbiegu z małżonkiem, spadkobiercy ustawowi). Trafnie podnosi się w literaturze, że nawet gdyby przyjąć, iż sformułowanie „spadkobiercy ustawowi powołani do dziedziczenia” należy interpretować szeroko, tzn. w ten sposób, że chodzi o osoby z kręgu spadkobierców ustawowych (tj. zstępnych, rodziców, rodzeństwo, zstępnych rodzeństwa spadkodawcy), bez względu na ich tytuł powołania do

⁶⁰ Tak m.in.: E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 69. Odmienne co do zapisu L. Stecki, *Wyłączenie małżonka...*, s. 91, brak natomiast jednoznacznego stanowiska Autora co do spadkobrania (s. 82-83).

⁶¹ A. Dyoniak, *Dziedziczenie testamentowe rozwiedzonego małżonka*, RPEiS 1988, z. 3, s. 57.

⁶² Chyba że spadkodawca wydziedziczy go w testamencie.

dziedziczenia⁶³, to już bez wątplenia nie jest w omawianym przypadku spełniona przesłanka dziedziczenia tych spadkobierców „w zbiegu z małżonkiem”⁶⁴.

W świetle obowiązującego stanu prawnego tylko do ustawowego tytułu powołania do dziedziczenia odnosi się także zrzeczenie się dziedziczenia (art. 1048 k.c.)⁶⁵. Zrzeczenie się dziedziczenia nie pozbawia zrzekającego się zdolności do dziedziczenia⁶⁶. Skutki umowy o zrzeczenie się dziedziczenia rozciągają się, co do zasady, na zstępnych zrzekającego (art. 1049 § 2 k.c.), w tym także tych, którzy urodzili się po jej zawarciu⁶⁷. Za dopuszczalne uznawane jest w literaturze ograniczenie skutków umowy o zrzeczenie się dziedziczenia do niektórych spośród zstępnych zrzekającego się⁶⁸.

Jak trafnie podnosi SN, zrzeczenie się przez spadkobiercę ustawowego dziedziczenia z ustawy nie wyłącza możliwości dziedziczenia z testamentu, bez względu na to, kiedy został on sporządzony (tak przed, jak i po zawarciu umowy o zrzeczenie się dziedziczenia). Wprawdzie w ko-

⁶³ Z taką interpretacją w zasadzie trudno byłoby się zgodzić. Wskazanie w testamencie określonej osoby jako powołanej do dziedziczenia powoduje, że osobę taką, bez względu na więzy pokrewieństwa czy małżeństwo łączące ją ze spadkodawcą, należy traktować jak spadkobiercę testamentowego. Wątpliwości może budzić jedynie stosowanie przepisu art. 940 k.c. w sytuacji sporządzenia przez spadkodawcę testamentu, w którym testator zaznaczył, że dziedziczenie ma nastąpić zgodnie z obowiązującym prawem. W literaturze wyrażony został pogląd, zgodnie z którym „jest to, materialnie biorąc, dziedziczenie według reguł ustawowych”, dlatego powinno być możliwe wyłączenie małżonka od dziedziczenia na podstawie art. 940 k.c. (L. Stecki, *Wyłączenie małżonka...*, s. 83).

⁶⁴ L. Stecki, *Wyłączenie małżonka...*, s. 82. Zob. też uwagi Autora odnośnie do możliwości wytoczenia stosownego powództwa przez prokuratora (s. 80-82).

⁶⁵ Na podstawie przepisów prawa spadkowego (art. 10-14) spadkobierca mógł w umowie ze spadkodawcą zrzec się prawa do dziedziczenia z wybranego lub obojgu tytułów powołania (art. 10 § 1 zd. 1). Zrzeczenie się dziedziczenia z oznaczonego w umowie tytułu nie wyłączało dziedziczenia z innego tytułu (art. 11 § 2). Zrzekający się dziedziczenia nie dziedziczył, chyba że został powołany do spadku na podstawie **testamentu sporządzonego dopiero po zawarciu umowy o zrzeczenie się dziedziczenia** (art. 11 § 1).

⁶⁶ M. Pazdan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 194 oraz powołana tam literatura. Odmienne E. Niezbecka, *Zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 161.

⁶⁷ M. Pazdan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 195; t e n ż e, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1105.

⁶⁸ M. Pazdan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 195; t e n ż e, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1109.

deksie cywilnym nie znalazł się przepis na kształt unormowania zawartego w art. 11 § 2 pr. spadk., zgodnie z którym zrzeczenie się dziedziczenia z oznaczonego w umowie tytułu nie wyłącza dziedziczenia z innego tytułu, jednak wniosek taki można wyprowadzić z całokształtu przepisów normujących zrzeczenie się dziedziczenia. Zdaniem SN zakaz dziedziczenia z innego tytułu przez spadkobiercę ustawowego, który zrzekł się dziedziczenia, wymagałby, ze względu na ograniczenie podstaw powołania do spadku (art. 926 § 1 k.c.), wyraźnej regulacji normatywnej⁶⁹. Spadkobierca ustawowy, który zrzekł się dziedziczenia, może więc otrzymać korzyść ze spadku na podstawie testamentu spadkodawcy albo w postaci powołania go do dziedziczenia, albo/i ustanowienia na jego rzecz zapisu⁷⁰. Analogicznie korzyść taką mogą otrzymać zstępni zrzekającego się⁷¹.

Sporna natomiast jest w literaturze kwestia dopuszczalności zrzeczenia się samego zachowku. Część przedstawicieli doktryny, pomimo braku w tym zakresie wyraźnej regulacji na kształt art. 10 § 2 pr. spadk., zdecydowanie opowiada się za dopuszczeniem takiej możliwości. Zrzeczenie się jedynie zachowku pozostawałoby bez wpływu na możliwość dziedziczenia przez zrzekającego się zarówno z ustawy, jak i testamentu⁷². W literaturze prezentowany jest także pogląd, zgodnie z którym ze względu na to, że zrzeczenie się dziedziczenia dotyczy tylko dziedziczenia usta-

⁶⁹ Tak SN w uzasadnieniu uchwały z dnia 15 maja 1972 r., III CZP 26/72 (OSNC 1972, nr 11, poz. 197).

⁷⁰ Tak uchwała SN, o której mowa w przypisie 68. Tak też m.in. J. Kosik, [w:] *System...*, s. 586; M. Paźdzan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 194; E. Rott-Pietrzyk, j.w., s. 109; E. Skowrońska-Bocian, *Testament...*, s. 147-148, a w odniesieniu do zapisu także J. Gwiązdowski, A. Maćczyński, *Prawo spadkowe*, s. 81.

⁷¹ Np. spadkodawca zawarł z jednym ze swoich synów umowę o zrzeczenie się dziedziczenia. Strony nie wyklęczyły skutku umowy wobec zstępnych zrzekającego się. Już po zawarciu umowy spadkodawca sporządził testament, w którym do dziedziczenia w równych częściach powołał wszystkie swoje wnuki, w tym także dzieci zrzekającego się. Jeżeli testament okaże się nieważny i dziedziczenie nastąpi na podstawie ustawy, dzieci zrzekającego się nie dojdą do dziedziczenia. Jeżeli testament okaże się ważny, wszystkie wnuki otrzymają spadek. Wyłączenie dotyczy tylko dziedziczenia z ustawy.

⁷² Tak m.in. J. Kosik, [w:] *System...*, s. 586; E. Rott-Pietrzyk, *Umowa o zrzeczenie się...*, s. 117-118; M. Niedospiał, *Swoboda testowania*, Bielsko-Biała 2004, s. 19 i M. Paźdzan, *Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 193-194. Zob. też przykłady Autora potwierdzające praktyczną użyteczność instytucji (*Umowa o zrzeczenie się dziedziczenia...*, s. 195 oraz *Kodeks cywilny...*, s. 1108).

wowego, a zrzekający się jest traktowany tak, jakby nie dożył otwarcia spadku, jako zbędne ocenić należy unormowanie dopuszczające zrzeczenie się jedynie prawa do zachowku⁷³. Zdecydowanie mniej kontrowersji wywołuje kwestia dopuszczalności częściowego zrzeczenia się dziedziczenia. Większość przedstawicieli doktryny, mając na uwadze ważne funkcje, które takie zrzeczenie może spełniać w praktyce, opowiada się za częściowym zrzeczeniem się dziedziczenia⁷⁴.

W czasie obowiązywania przepisów dekretu – Prawo spadkowe skutek w postaci wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku, ustawodawca wiązał również ze sporządzeniem testamentu negatywnego (art. 31 pr. spadk.). Ze względu na to, że – jak wyżej zaznaczono – dopuszczalność sporządzania testamentów negatywnych jest niekwestionowana także po wejściu w życie kodeksu cywilnego, poczynione niżej uwagi odnoszą się również do testamentu negatywnego sporządzonego po tej dacie.

W testamencie negatywnym spadkodawca wyłącza od dziedziczenia ustawowego swego krewnego lub małżonka, nie ustanawiając równocześnie innej osoby spadkobiercą. Bezpośredni skutek – niedojście spadkobiercy do dziedziczenia⁷⁵ – jest więc identyczny jak we wszystkich pozostałych przypadkach wyłączenia od dziedziczenia⁷⁶. Specyfika testamentu negatywnego wyraża się w tym, że spadkobierca wyłączony nie traci prawa do zachowku⁷⁷. Mając na uwadze funkcję zachowku, tj.

⁷³ Tak m.in. J. Gwiazdomorski, *Glosa do uchwały SN z dnia 14 czerwca 1971 r.*, s. 1581; J. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1989; L. Stecki, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. II, red. J. Winiarz, Warszawa 1989, s. 900 oraz E. Skowrońska-Bocian, *Komentarz...*, s. 253-254.

⁷⁴ Zob. w szczególności E. Rott-Pietrzyk, *Umowa o zrzeczenie się...*, s. 116-118 i zebrana tam literatura.

⁷⁵ Wg E. Niezbeckiej, spadkobierca objęty testamentem negatywnym „zostaje pozbawiony tytułu powołania do spadku i jako nie mający zdolności do dziedziczenia, dziedziczyć nie będzie” (*Skutki prawne testamentu negatywnego...*, s. 19). „Zdolność ta po prostu nie powstaje w chwili otwarcia spadku” (tamże, s. 20).

⁷⁶ Por. art. 8 § 1, 12 § 2, 26 § 1, 43 § 1 pr. spadk.

⁷⁷ Zgodnie z art. 31 pr. spadk. *in fine*, wyłączenie od dziedziczenia ustawowego nie narusza praw spadkobiercy koniecznego (zob. art. 145 pr. spadk.) do żądania zachowku. Wprawdzie analogiczny skutek nastąpi, gdy testator rozrządzi majątkiem na rzecz podmiotów spoza kręgu spadkobierców ustawowych, jednak niedojście spadkobierców ustawowych do dziedziczenia będzie wynikało w takiej sytuacji z „braku” tytułu powołania do

ustawowe zabezpieczenie interesów osób najbliższych spadkodawcy poprzez zagwarantowanie im określonej korzyści ze spadku, przyjęte rozwiązanie jest w pełni uzasadnione. Zachówek przysługuje spadkobiercom, którzy byliby powołani do dziedziczenia z ustawy (art. 991 § 1 k.c.)⁷⁸, gdyby nie został sporządzony testament. Wydaje się, pomimo dosłownego brzmienia przepisu art. 991 § 1 k.c., że chodzi w nim o spadkobierców, którzy legitymowaliby się ustawowym tytułem powołania (przesłanka pozytywna) i doszliby do dziedziczenia wobec braku przesłanek negatywnych (tj. zdarzeń skutkujących wyłączeniem od dziedziczenia). Ze zdarzeń tych należy jednak wyłączyć testament negatywny. Pozbawienie prawa do zachowku **z woli samego spadkodawcy**⁷⁹ może bowiem nastąpić tylko w przypadku tzw. wydziedziczenia *sensu stricto* (art. 1008 k.c.)⁸⁰.

dziedziczenia (czyli braku przesłanki pozytywnej), a nie wyłączenia od dziedziczenia w znaczeniu, o którym mowa w niniejszym opracowaniu (tj. istnienia przesłanki o charakterze negatywnym). Należy podkreślić, że stwierdzenie, iż w omawianym przypadku spadkobiercy ustawowi nie mają tytułu powołania do dziedziczenia jest wyrazem pewnego skrótu myślowego. O istnieniu ustawowego tytułu powołania do dziedziczenia przesądzają bowiem, oceniane na chwilę otwarcia spadku, istniejący związek małżeński ze spadkodawcą bądź więzy krwi. Spadkobiercy ustawowi nie dojdą do dziedziczenia (pomijam kwestię częściowego dziedziczenia z testamentu, a częściowego z ustawy), o ile spadkodawca w ważnie sporządzonym testamencie powoła spadkobiercę/spadkobierców, którzy będą chcieli i będą mogli dziedziczyć. Ustawowy tytuł do dziedziczenia ustępuje pierwszeństwa testamentowemu i tylko w tym znaczeniu można mówić o jego „braku”. Natomiast w przypadku testamentu negatywnego spadkodawca potwierdza ustawowy porządek dziedziczenia z pominięciem wyłączonego. Jak podkreśla J. Gwiazdomorski, dochodzi wówczas do dziedziczenia, które w pewnym stopniu jest dziedziczeniem ustawowym, a w pewnym – testamentowym. Wprawdzie do spadku dochodzą osoby wskazane w ustawie, jednak nie wszystkie, a ci, którzy do spadku dochodzą, dziedziczą w częściach innych niż by to wynikało z ustawy (*Prawo spadkowe*, s. 53), chyba że wyłączeniem zostało objęte dziecko testatora, które ma już swoje dzieci bądź (przy takim samym założeniu) rodzeństwo spadkodawcy.

⁷⁸ Pomijam całkowicie przypadki uzupełnienia zachowku.

⁷⁹ Pozostałe zdarzenia skutkujące wyłączeniem od dziedziczenia to albo orzeczenia sądowe (o uznaniu spadkobiercy za niegodnego i o wyłączeniu małżonka od dziedziczenia), albo zdarzenia następujące wyłącznie (odrzućcie spadku) lub także (umowa o zrzeczenie się dziedziczenia) z woli spadkobiercy.

⁸⁰ Patrz przypis 12. W literaturze wydziedziczenie w sytuacji nieistnienia żadnej z przyczyn wskazanych w art. 1008 k.c., określa się jako wydziedziczenie bezpodstawne. Ma ono „ten bardzo doniosły i dotkliwy dla wydziedziczonego skutek, że **wyłącza** wydziedziczonego **od dziedziczenia z ustawy** (pokr. H.W.)” – tak J. G w i a z d o m o r s k i, *Glosa do uchwały SN z dnia 14 czerwca 1971 r.* ..., s. 1582. Por. M. P a z d a n, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 1042 oraz E. S k o w r o Ń s k a - B o c i a n, *Komentarz...*, s. 183.

Skutki testamentu negatywnego zależą od obowiązujących w chwili otwarcia spadku zasad dziedziczenia ustawowego. Określenie udziałów w spadku spadkobierców ustawowych dziedziczących w tej samej grupie co wyłączeni następuje z pominięciem tego ostatniego, chyba że jest nim zstępny bądź którekolwiek z rodzeństwa spadkodawcy, bowiem wówczas w miejsce wyłączonego dziedziczą jego zstępni. W konsekwencji, poza przypadkami wyłączenia od dziedziczenia zstępnego lub rodzeństwa spadkodawcy (przy założeniu, że żyją dalsi zstępni spadkodawcy lub zstępni jego rodzeństwa), testament negatywny będzie korzystny w skutkach dla pozostałych spadkobierców, w zbiegu z którymi dziedziczyłyby wyłączeni (ich udziały będą większe niż te, które otrzymaliby, gdyby testament taki nie został sporządzony)⁸¹. Nigdy nie ulegnie pogorszeniu sytuacja małżonka, chyba że to on zostałby wyłączonego od dziedziczenia.

⁸¹ Odnośnie do skutków testamentu negatywnego por. A. R o j e k, *Wydziedziczenie i testament negatywny*, PS 2006, nr 9, s. 106-107. Autorka dopuszcza w tym przypadku dwa „wzajemnie niewykluczające się rozwiązania”. Pierwsze, zgodnie z którym wyłączenie od dziedziczenia spowoduje zwiększenie udziałów pozostałych spadkobierców ustawowych dziedziczących w zbiegu z wyłączonym. Oczywiście stanowisko to jest trafne, z zastrzeżeniem (o którym mowa w tekście głównym) co do zstępnego wyłączonego. Nieścisłe wydaje się jedynie sformułowanie, że udział spadkowy należy wyłączonemu „jest rozdzielany” pomiędzy pozostałych spadkobierców ustawowych spadkodawcy. Chodzi o to, że skoro wyłączonego nie dochodzi do dziedziczenia, spadek jest dzielony na zasadach określonych w kodeksie pomiędzy pozostałych (tj. z pominięciem wyłączonego) spadkobierców ustawowych danej grupy. Określenie „rozdzielenie udziału” byłoby właściwsze w odniesieniu do przyrostu, a zatem w dziedziczeniu testamentowym; nie budzi natomiast wątpliwości, że udziały te ulegną zwiększeniu. Autorka dalej twierdzi, że przypadek taki będzie miał miejsce „tylko wówczas, gdy zaistnieje **tożsamość osób** (podkreśl. H.W.) dziedziczących po spadkodawcy oraz wyłączonym od dziedziczenia w testamencie negatywnym”, ilustrując go następującym przykładem: spadkodawca mający żonę i dwojkę dzieci wyłącza od dziedziczenia w testamencie negatywnym swojego bezdzietnego syna, kawalera. Powołując się na art. 935 § 2 k.c., Autorka przyjmuje, że udział spadkowy, jaki przypadłby wyłączonemu, przypadnie jego rodzeństwu oraz żyjącemu rodzicowi, ci zaś z ustawy dziedziczą też po spadkodawcy. W ten sposób nastąpi zwiększenie przypadających im udziałów (Autorka nie wskazała jednak, jak obliczyć udziały „tożsamyh spadkobierców”). Ustalenie spadkobierców i ich udziałów w omawianym przypadku jest bardzo proste – po testatorze dziedziczy jego żona i drugi syn (spadkobiercy grupy I z pominięciem wyłączonego), a udziały wynoszą zgodnie z art. 931 § 1 k.c. po 1/2 części spadku dla każdego z nich. Według drugiego rozwiązania (odnoszącego się, jak się wydaje, do przypadków, kiedy brak tożsamości osób dziedziczących po wyłączającym i wyłączonym), udział spadkowy wyłączonego przypada jego spadkobiercom ustawowym, co mogłoby

Przejście do II grupy gwarantuje mu połowę spadku, tj. tyle, ile maksymalnie mógłby otrzymać w grupie I. Spadkobiercy grupy II dojdą do dziedziczenia, jeżeli wyłączonym jest jedyny (bezdzienny) zstępny spadkodawcy. Jeśli testator wyłączył od dziedziczenia wszystkich swoich krewnych i małżonka, spadek otrzyma gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy lub Skarb Państwa (III grupa dziedziczenia ustawowego).

Ze względu na zróżnicowane skutki omówionych wyżej zdarzeń prawnych, w każdym konkretnym przypadku należy rozważyć, przy założeniu, że spełnione są przesłanki kilku instytucji, celowość wyłączenia spadkobiercy od dziedziczenia w oparciu o konkretną podstawę prawną. Dla przykładu można wskazać, że powołanie się na przepis art. 940 k.c. jest bezprzedmiotowe, gdy pozostały przy życiu małżonek spadkodawcy zawarł z nim umowę o zrzeczenie się dziedziczenia. Tak samo przepis art. 940 k.c. nie znajdzie zastosowania w sytuacji wydziedziczenia pozostałego przy życiu małżonka przez spadkodawcę czy uznania przez sąd pozostałego przy życiu małżonka za niegodnego dziedziczenia⁸². Bezprzedmiotowe jest powoływanie się na art. 940 k.c., jeżeli małżonek powołany do dziedziczenia z ustawy odrzucił skutecznie spadek po swym współmałżonku⁸³. Z drugiej strony, gdyby małżonek odrzucił spadek jako spadkobierca testamentowy (art. 1022 k.c.), celowe byłoby wytoczenie powództwa na podstawie art. 940 k.c. Podobnie, gdyby spadkodawca rozrządził w testamencie tylko częścią spadku, w tym także na rzecz swojego współmałżonka. W takiej sytuacji małżonek spadkodawcy legitymowałby się bowiem dwoma tytułami powołania do dziedziczenia i w przypadku uwzględnienia powództwa z art. 940 k.c. nie mógłby uzyskać jedynie część spadku, która przypadła mu z ustawy. Wyłączenie od dziedziczenia po spadkodawcy tak z ustawy, jak i z testamentu miałyby natomiast miejsce, gdyby spadkobierca został uznany wyrokiem sądu za niegodnego dziedziczenia.

prowadzić np. do wniosku, że do dziedziczenia dojdzie współmałżonek wyłączony. Tymczasem dla definitywnego określenia kręgu spadkobierców w sytuacji, kiedy jeden z nich został wyłączony od dziedziczenia testamentem negatywnym, istotne jest nie to, kto dziedziczy po wyłączonym, ale jakie są zasady dziedziczenia ustawowego po spadkodawcy. Por. trafne wnioski Autorki odnośnie do skutków testamentu negatywnego na s. 108 i 110.

⁸² L. Stecki, *Wyłączenie małżonka...*, s. 80.

⁸³ Por. tamże.